

İslâm Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları*

Cavidan KEMENT | orcid.org/0000-0001-6708-4403 | cavidank34@gmail.com

Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Ahmet EKŞİ | orcid.org/0000-0003-3218-7837 | aeksi72@hotmail.com

Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Öz

Dinî hükümlerin gerçekleştirmek istediği hedeflerden biri de neslin korunmasıdır. Bunun için İslâm dini, evlenmeyi tavsiye etmiş ve evlilik dışındaki bütün gayri meşru ilişkileri yasaklamıştır. Ayrıca evlilik birliğini devam ettirmek için tarafların birbirlerinin haklarına riayet etmelerini ve sorumluluklarını yerine getirmelerini de emretmiştir. Evlilik birliğini bozacak olan bütün tutum ve davranışlardan ise sakınılmasını istemiştir. Ancak zaman zaman eşlerden birinin veya her ikisinin söylediği bir söz veya sergilediği bir davranış evlilik birliğini sarsmakta hatta sonlanmasına yol açmaktadır. Eşler arasında meydana gelen ve evlilik birliğinin devamını neredeyse imkânsız kılan şiddetli geçimsizlik olarak nitelendirilebilecek durumlar, fıkhîta şikâk kavramıyla ifade edilir. Aile içi ilişkilerde tarafların evlilik hukukunu gözetmemeleri, şikâka götüren sebeplerin başında yer almaktadır. İlgili ayette eşleri, geçimsizliğe götüren şikâkın sebepleri açıklanmamakla birlikte, şikâk durumunda hakemlik müessesesine başvurulması ve hakemlerin de öncelikle eşlerin arasını ıslah ederek evlilik birliğinin bozulmasını önlemeleri tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan hakemlerin, devam etmesini yararlı görmedikleri evlilik birliğini, sonlandırma yetkilerinin olup olmadığı mezhepler arasında ihtilafıdır. Hakemlerin vekil konumunda olduğunu savunan fukahâ, eşlerin rızası olmadan hakemlerin eşlerin aralarını tefrîk edemeyeceğini söylerken, hakemlerin hâkim hükmünde olduğunu söyleyenler ise eşlerin iznine bakmadan hakemlerin karı-kocayı ayırma yetkisinin olduğu kanaatinde dirler. Ayrıca şikâk durumunda erkek doğrudan eşini boşayabileceği gibi kadın da yargı makamlarından kocasından ayrılmayı talep edebilecektir. Aile hukuku bağlamında şikâk konusunu ele alan bu çalışmada öncelikle şikâkın anlam alanı, bu duruma sebebiyet

veren hususlar ve bu kavrama bağlanan hukuki neticeler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Aile, Şikâk, Boşama, Hakem

Atıf Bilgisi

Kement, Cavidan – Ekşi Ahmet. “İslâm Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 246-274.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431492>

Geliş Tarihi	09.11.2023
Kabul Tarihi	26.11.2023
Yayın Tarihi	26.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışma Doç. Dr. Ahmet Ekşi danışmanlığında 14.06.2022 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız “İslam Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: CK (%55), AE (%45). Veri Toplanması: CK (%60), AE (%40). Veri Analizi: CK (%55), AE (%45). Makalenin Yazımı: CK (%60), AE (%40). Makale Gönderimi ve Revizyonu: CK (%50) AE (%50)
Etik Bildirim	kider@kocaeli.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Yayıncı	Kocaeli İlahiyat Dergisi, Kocaeli Üniversitesi'nin bir yayınıdır.

Marital Discord (Shiqàq) Between Spouses In İslamic Law And Its Legal Consequences*

Cavidan KEMENT | orcid.org/0000-0001-6708-4403 | cavidank34@gmail.com

Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Kocaeli, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Ahmet EKŞİ | orcid.org/0000-0003-3218-7837 | aeksi72@hotmail.com

Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Kocaeli, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Abstract

The one of goals that religious provisions aim to achieve is the preservation of the generation. For this reason, Islam recommends marriage and prohibits all illegitimate relationships outside of marriage. He also ordered the parties to respect each other's rights and fulfill their responsibilities in order to maintain the marriage union. He requested that all attitudes and behaviors that would disrupt the marriage union be avoided. However, from time to time, a word said or a behavior exhibited by one or both spouses shakes the marriage union and even leads to its end. Situations that can be described as severe disagreements that occur between spouses and make the continuation of the marital union almost impossible are expressed with the concept of "shiqàq" in fiqh. Failure of the parties to observe marriage law in domestic relations is one of the main reasons that lead to "shiqàq". Although the reasons for the "shiqàq" that leads the spouses to discord are not explained in the relevant verse, it is recommended that in case of "shiqàq", the institution of arbitration should be applied and the arbitrators should first reconcile the relationship between the spouses and prevent the breakdown of the marital union. On the other hand, it is controversial among the sects whether arbitrators have the authority to terminate a marriage union that they do not find beneficial to continue. While the fuqaha, who argue that arbitrators are in the position of attorneys, say that referees cannot separate the spouses without the consent of the spouses, those who say that arbitrators are in the power of judges are of the opinion that arbitrators have the authority to separate husband and wife regardless of the consent of the spouses. In addition, in case of "shiqàq", the man can directly divorce his wife, and the woman can request the judicial authorities to separate from her husband. In this study, which deals with the issue of "shiqàq" in the context of family law, first of all, the meaning of "shiqàq", the issues that cause this situation and the legal consequences attached to this concept will be

revealed.

Keywords

İslamic Law, Family, Shiqaq, Divorce, Arbitrator

Citation

Kement, Cavidan – Ekşi, Ahmet. Marital Discord (Shiqaq) Between Spouses In İslamic Law And İts Legal Consequences”. *Kocaeli Theology Journal* 7/2 (December 2023), 246-274.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431492>

Date of Submission	06.09.2023
Date of Acceptance	26.12.2023
Date of Publication	26.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This study is based on the master's thesis titled "Severe Intimacy between Spouses in Islamic Law (Shikāq) and Its Legal Consequences", which we presented / completed on 14.06.2022 under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Ahmet Ekşi. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contributions	Conceiving the Study: CK (%55), AE (%45). Data Collection: CK (%60), AE (%40). Data Analysis: CK (%55), AE (%45). Writing up: CK (%60), AE (%40). Submission and Revision: CK (%50) AE (%50)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	kider@kocaeli.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .
Publisher	Kocaeli Theology Journal is a publication of Kocaeli University.

Giriş

İslâm şeriatının temel hedefleri; insanın dinini, canını, malını ve aklını korumanın yanı sıra neslini korumak ve devamını sağlamaktır. Neslin korunarak devamı ise ancak meşru bir nikâh akdiyle kurulacak evlilik müessesesiyle sağlanabilir. Aile birliğinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi eşlerden her birinin evlilik hukukunu, karşılıklı hak ve sorumluluklarını bilmeleri ve yerine getirmelerine bağlıdır. Bununla birlikte eşler arasında sevgi, saygı, muhabbet ve hoşgörü ortamının oluşturulması evlilik birliğini kuvvetlendirir ve pekiştirir.

Evlilik içinde eşlerden her birinin sorumluluklarını yerine getirmesi, eksik kalan yönleriyle birbirlerinin noksanlarını tamamlaması beklenir. Bu hayat birlikteliğinin gerektirdiği vazifeler zaman zaman göz ardı edilebilmekte, taraflardan birinden veya her ikisinden kaynaklanan bir duygu veya davranış sebebiyle evlilik birliğinin devamı tehlikeye düşmekte ve kopması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Neticede ayrılığa varan aile içi anlaşmazlık veya şiddetli geçimsizlik denilen şikâk meydana gelebilmektedir.

Şikâk ve şikâkla bağlantılı konuların, klasik fıkıh kitaplarında; “Kitâbü’n-nikâh”, “Kitâbü’l-kasem ve’n-nüşûz”, “Kitâbü’s-sadâk”, “Kitâbü’t-talâk”, “Kitâbü’l-velîme” başlıkları altında yer alması hasebiyle çalışmada ilgili yerlere atıflarda bulunulmuştur. Tefrîk, talâk, nüşûz ve eşler arasındaki sorunlara çözüm üretme anlamındaki hakemlik gibi konulara dair çalışmalarda, şikâka dair meselelere yer verildiği görülmektedir. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla doğrudan konumuzla ilgili sadece Suat Erdoğan’ın “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri” isimli bir makalesi bulunmaktadır. Yer yer atıfta bulunduğumuz söz konusu makaleden farklı olarak bu çalışmada eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıklarda, muhtemel geçimsizlik sebeplerine ve çözüm yollarına da yer verilmiştir.

Eşler arasında şikâka yol açan muhtemel sebeplerin başında eşlerin evlilik hukukuna riayet etmemeleri gelmektedir. Buna bağlı olarak kaba kuvvet, ağır hakaret, kırıcı sözler, sadakatsizlik gibi hüsn-i muâmelenin dışına çıkılması da şikâka yol açan tutum ve davranışlar arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca şikâka yol açan bir diğer husus da ister aile içinden ister aile dışından olsun üçüncü kişilerin müdahalesiyle eşlerin yanlış yönlendirilmeleridir. Bu ve benzeri sebeplerle meydana gelen anlaşmazlık ve geçimsizlik durumunda Nisâ suresinin 35. ayetinde hakemlik müessesesi bir çözüm yolu olarak tavsiye edilmiştir. Aslî görevi karı-kocanın arasını ıslah etmek olan hakemlerin, sulh sağlayamadıklarında eşlerin arasını tefrîk etme yetkilerinin olup olmadığı ihtilafıdır. Nisâ suresinin 35. ayetini merkeze alan bu çalışmanın amaçları, öncelikle aile birliğini temelinden sarsan ve eşler arasında vuku bulan şiddetli geçimsizliklere neden olan sebepleri tespit etmek, şikâk kavramıyla ifade edilen şiddetli geçimsizliğin boşanmalardaki etkisini belirlemek, İslâm hukuku bakımından sonuçlarını ve bu sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm önerilerini ortaya koymaktır.

1. Şıkaq/Şikâk

şıkâ/şakka kökünden türemiş olan şikâk kelimesi; شقة/şakkatün'ün çoğulu olup muhalefet, anlaşmazlık, nizâ', arkadaşının/hasmının olduğu taraftan başka tarafta olma, yarı, yarım, parça, kısım, kıymık, güçlük, zorluk, meşakkat, eziyet, zahmet; zahmetli yolculuk, uzaklık, mesafe, gibi manalara gelmektedir.¹ Şikâk aynı zamanda "iki grup arasındaki düşmanlık ve iki kişi arasındaki anlaşmazlığın" sürekliliğine işaret eden bir anlam ihtiva etmektedir.² Nitekim taraflardan her biri karşı taraf için zor olan bir şey getirmek suretiyle aralarında meydana gelen ihtilâf ve ayrılık sebebiyle kendilerini farklı taraflarda konumlandırmaları da aynı kelimeyle ifade edilmektedir.³ Ağacı ortadan kesip ikiye ayırması sebebiyle marangozun yaptığı iş de şikâk olarak isimlendirilmiştir.⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de şikâk, türevleriyle birlikte otuz yedi ayette, şikâk kalıbıyla ise yedi ayette geçmektedir.⁵ Dâmegânî'ye göre, bu yedi ayette geçen şikâk; dalâlet, ihtilâf ve adâvet olmak üzere üç temel anlamda kullanılmıştır.⁶

Ayetlerin bir kısmında şikâk, "dalâlet ve ayrılığa düşme";⁷ "Allah ve Resulüne karşı gelme, düşmanlıkla muhalefet etme";⁸ "ihtilâf, ayrılık"⁹ manalarına gelmektedir. Ayette geçen ihtilaf ve ayrılık anlamlarına paralel olarak, "eşler arasındaki geçimsizlik, anlaşmazlık, ayrılık" da şikâkla ifade edilmiştir.¹⁰ Bu anlamda kullanımına örnek olarak şu ayet gösterilebilir:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّي اللَّهُ بَيْنَهُمَا مِنَ اللَّهِ كَانِ
عَلِيمًا خَبِيرًا

¹ Râgıb İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el Müfredâtü elfâzi'lKur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: Daru'l-Kalem-Daru's-Şamiyye, 1423/2002), 459-460; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab "şikak"* (Beyrut-Lübnan: Daru İhyai et-Türasi el-Arabî, 1417/1997), 7/166-167.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, "şikak", 7/166; Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l- Ku'ân ve İ'râbüh*, nşr. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 2/48; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.) "şikâk", 527.

³ Muhammed Revvas Kal'aci-Hâmid Sâdik Kunebyî, *Mu'cemu'l-Lügati'l-Fukahâ* (Beyrut-Lübnan: Dârü'n-Nefâis, 1405/1985), 265.

⁴ İbrâhim Mustafa vd., *el-Mucemu'l-Vasît* (b.y. Dâru'l-Da'veti, t.y.), 1/52.

⁵ el-Bakara 2/137, 176; en-Nisâ 4/35; Hûd 11/89; el-Hac 22/53; Sâd 38/2; Fussilet 41/52; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364), 385.

⁶ Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed Dâmegânî, *Kâmûsü'l-Kur'ân=İslahü'l-vücuha ve'n-nezâir fi'lKur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülazîz Seyyidülehl (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1983), 267.

⁷ el-Bakara 2/176; el-Bakara 2/137; el-Hac 22/53; Sâd 38/2; Fussilet 41/52.

⁸ el-Enfâl 8/13; Hûd 11/89; et-Tevbe 9/42; Muhammed 47/ 32; el-Haşr 59/4.

⁹ en-Nisâ 4/115.

¹⁰ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, 460.

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”¹¹

Ayette zikredilen şikâk, genel olarak tefsir kaynaklarında “eşlerin aralarının açılması ve ayrılması” şeklinde açıklanmıştır.¹²

Hadis kaynaklarında ise şikâk kelimesi, sözlük anlamıyla irtibatlı olarak toplumda ayrışma ve bölünmeleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır.¹³ Hadislerde ilgili kavramın eşler arasında anlaşmazlık ya da geçimsizliğe dair rivayeti doğrudan bulunmamakla birlikte Nisâ suresinin 35. ayetinin açıklandığı bâb başlıklarında ve sahâbeden gelen rivayetlerde daha çok “furkat” kelimesiyle geçtiği görülmektedir.¹⁴ Ayrıca Buhârî (v. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserinde “Bâbü'ş-şikâk” bâb başlığı altında ilgili ayeti zikrettikten sonra Hz. Peygamber'in şu hadisine işaret etmiştir: “Benî Hişam b. Muğire kızlarını Ali'ye nikâhlama konusunda benden izin istediler, ben buna izin vermiyorum. Eğer Ali isterse kızımı boşasın ve onların kızlarıyla nikâhlansın.”¹⁵ Böylelikle Buhârî'nin, Hz. Ali ve Fatıma arasında geçen bu olayı, şikâk olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Şikâka anlamca benzerlik gösteren kelimeler vardır. Şikâk ile anlam benzerliği olan kelimelerin başında *نشور/nüşûz* kelimesi gelir. Nüşûz, “kadının evlilik hukukuna riayet etmemesi, evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi.”¹⁷ anlamına gelmektedir. Bu bağlamda nüşûzun şikâk ile sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Zira daha çok kadının eşine itaatsizliğini ifade eden nüşûz, zamanla şikâka yol açabilmektedir.

Nisâ suresinin 128. ayetinde “yüz çevirmek” ve “sırtını dönmek” manasına gelen *اعراض/i'râz* kelimesi, nüşûz kavramıyla peş peşe geçmektedir.¹⁸ Bu kelime evli erkeğe nispet edildiğinde, başka bir kadınla evlenmek istemesi sebebiyle hanımına karşı soğuk

¹¹ en-Nisâ 4/35.

¹² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısrî et-Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerim*, thk. Sadettin Ünal (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1418/1998), 2/445; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî - Mahmud Hamid Osman, (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1414/1994-1416/1996), 5/180-184; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmamüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an'il Azîm*, (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1416/1996), 4/29; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, t.y.), 2/1352.

¹³ Ebû Dâvûd, “Tefri'-Vitr”, 32; Nesâî, “İstiâze”, 21.

¹⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l bâri bi-şerhi sahihi'l-Buhârî*, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1379), 9/403-404; Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübra*, (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1442/2031), 7/498.

¹⁵ Buhârî, “Talâk”, 13, “Nikâh”, 109, “Fezâ'ilü ashâbi'n-nebî”, 16.

¹⁶ Suat Erdoğan, “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Kasım 2017), 48.

¹⁷ Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/303.

¹⁸ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, 559-560; İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, “i'râz”, 9/117-138.

davranması, ondan nefret etmesi, uzaklaşması, boşanmak istemesi, eşini söz ve fiille incitmesi, erkeğin yaşlılık, çirkinlik, şişmanlık gibi nedenlerle karısına karşı nefsi arzularını kaybetmesi ve ailevi yükümlülüklerini yerine getirmemesi gibi durumları ifade eder.¹⁹ Buna göre i' râz eşler arasındaki, fiziksel şiddete veya onur kırıcı hakarete ulaşmamış geçimsizlik durumunu ifade ederken, şikâk ise şiddete ve hakarete varan iki taraflı uyumsuzlukları ihtiva eder.

Anlaşmazlık, ayrılık, çekişme, dargınlık anlamlarını ifade eden nizâ',²⁰ furkat,²¹ adâvet,²² nifâk,²³ ihtilâf,²⁴ dalâlet²⁵ kelimeleri de şikâk ile anlam yönünden benzerlik taşımaktadır.

2. Fıkıh İstilahında Şikâk

İslâm hukukunda karı-koca arasında oluşan fena muâmele ve geçimsizlik, nüşûz ve şikâk kavramlarıyla ifade edilmektedir. Geçimsizlik üç şekilde ele alınır; erkeğin nüşûzu, kadının nüşûzu ve her ikisinden kaynaklanan şikâk durumudur.²⁶ Klasik fıkıh literatüründe geçmemekle birlikte son dönem İslâm hukukçuları eşler arasında söz konusu olduğunda “şiddetli geçimsizliği” şikâk kavramıyla ifade etmişlerdir.²⁷

Şikâk genellikle tarafların birbirine karşı nefret ve haksız davranışları, evlilik hukukuna ve adabına riayet etmemeleri,²⁸ karı-kocanın karşılıklı olarak anlaşmazlık ve geçimsizliğe düşmeleri,²⁹ uyumsuzluklarının uzayıp sürmesi, kimin hatalı olup olmadığının belirlenememesi, ilişkilerinin şiddetli çatışmaya dönüşmesi, bu durumun zulüm ve adaletsizliğe doğru ilerlemesiyle işlerin iyice çıkmaza girmesi ve aile birliğinin devamının zorlaşması, diğer bir ifadeyle ailenin çözülmesi için sonuçlanabilecek noktaya gelmesi halidir.³⁰

¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/402-403.

²⁰ Râğb İsfahânî, *el-Müfredât*, 798.

²¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “furkat”, 148.

²² Râğb İsfahânî, *el-Müfredât*, 553. İbrahim Çelik, “Taaddî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/283.

²³ Hülya Alper, “Nifak ya da İmanda Çatışma (Kur'an-ı Kerim Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)” *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2014), 6.

²⁴ Râğb İsfahânî, *el-Müfredât*, 294.

²⁵ Râğb İsfahânî, *el-Müfredât*, 509-511.

²⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 1/373.

²⁷ Sâbûnî, Abdurrahman Sâbûnî, *Medâ hürriyeti'z-zevecyen fi't-talâk fi's-şeriatil-İslâmiyye* (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983), 2/753; Muhammed Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1377/1957), 360-363; Mesut Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler” *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (Nisan 2011), 94.

²⁸ Sertâvî, Mahmûd Ali Sertâvî, *Şerhu Kanunil-ahvâli's-şahsiyye* (Amman: Dârü'l-Fikr, 1417/1997), 463-464.

²⁹ el-Mevsûatu'l-Fıkhîyye (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1414/1993), 29/53-54.

³⁰ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2014), 310.

Nüşûzda sorunlar, henüz eşler birbirlerine nefret duyacak hale gelmemişken, şikâkta ise problemlerin daha kapsamlı ve çok boyutlu olması hasebiyle eşlerin kendi aralarında uzlaşma sağlayamamaları, aile birliğini sağlıklı ve huzurlu bir şekilde yürütememeleriyle ilişkilidir. Buna göre Nisâ suresinin 34. ayetinde³¹ kadının olumsuz davranışlarının ailede huzursuzluğu meydana getirdiğine işaret edilmekte bu durumu eşlerin kendi aralarında çözmeleri istenmektedir. Yine aynı surenin 128. ayetinde³² nâşiz kocaya karşı kadının uzlaşma yolunu tercih etmesi tavsiye edilmiştir. Ancak durum kendi aralarında çözülemeyen bir hâl almışsa ve her iki tarafı da rahatsız edecek şekilde ise artık şikâk baş göstermiş demektir. O halde şikâkın çözüm yolu üçüncü kişilere devredilmekte, ayette açıklandığı üzere karı-kocanın ailesinden birer hakem görevlendirilmektedir.

3. Şikâka Yol Açan Sebepler

Eşler arasında söz konusu olduğunda şiddetli geçimsizlik olarak tanımlanan şikâkın birçok sebebi vardır. Ancak burada sık tekrarlanan ve eşlerin çoğunlukla boşanmalarıyla sonuçlanan sebepler üzerinde durulacaktır.

3.1. Evlilik Hukukuna Riayet Etmeme

Fıkıhta nikâh, “şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini” ifade etmektedir. Diğer bir tabirle, evlenme akdini, akitle kurulan evlilik bağı ve eşler arasındaki hukuki ilişkiyi işaret etmektedir.³³

Kur’ân-ı Kerîm’de: “...Erkeklerin (meşru ölçüler dâhilinde) kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır, fakat erkeklerin onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur...”³⁴ buyrulur. Bu ayette dereceden kasıt erkeklere verilen aile içindeki hak ve sorumluluklar içeren yetkililerdir.³⁵ Diğer karşılıklı haklar ise eşitlik ilkesiyle ilişkilidir. Bu haklar beraberinde karşılıklı sorumlulukları da doğurur.³⁶ Hz. Peygamber de eşler üzerinde hak ve sorumluluklara şu şekilde dikkat çekmiştir: “Şunu bilin ki, sizin kadınlar üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki haklarınızı,

³¹ “...(Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”, en-Nisâ 4/34.

³² “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır...”, en-Nisâ 4/128.

³³ Fahrettin Atar, “Nikâh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-113.

³⁴ el-Bakara 2/228.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 3/128; Karaman, Hayreddin vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: TDV

Yayınları, 2003), 1/250.

³⁶ Hasan Tahsin Feyizli, “Kur’ân’da Aile Hukuku”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, 3 (Mayıs 2010), 48.

yatağınızı yabancıardan korumaları, istemediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır. Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, giyim kuşam ve yeme içme konularında kendilerine iyi imkânlar sağlamanızdır.”³⁷

Ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre aile birliğinin idamesinde eşlerden her birinin yerine getirmesi gereken birtakım vazifeler vardır ve birbirlerine karşı bazı hakları bulunmaktadır. Erkeğin hanımı üzerindeki hakları; eşinin sadakatli ve iffetli olması, evinde istemediği ziyaretçiyi kabul etmemesi, gerektiğinde kadının gittiği yeri takip etmesi, söz dinlemeyen hanımını irşad ve te'dip etmesi³⁸ şeklinde açıklanabilir. Kocasından mehrini talep etme, sağlıklı ve güvenilir bir evde oturmayı isteme, nafaka temini, anne-babası ve yakın akrabalarını ziyaret etme durumları kadının kocası üzerindeki haklarıdır.³⁹ Karı-koca arasında müşterek haklar ise eşlerin birbirinden faydalanması, çocuk sahibi olması, çocuğun nesebinin kendilerine isnat edilmesi, eşlerden birinin ölmesi durumunda diğerinin ona mirasçı olması, eşlerin birbirlerine iyi muâmelede bulunmalarıdır.⁴⁰

Aile birliğinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, eşlerin hak ve sorumluluklarının karşılıklı yerine getirmelerine bağlıdır. Bu vazifeler yerine getirilmediğinde zamanla aile içinde problemler meydana gelir ve bu problemler aileyi çıkmaza sürükleyerek ayrılığa götüren sebepleri doğurabilir.

3.2. Eşlerin Birbirine Şiddet Uygulaması

Şiddet pek çok yerde çeşitli hallerde karşılaşılan bir durumdur. Özellikle aile içinde eşler arasındaki anlaşmazlıklarda çoğunlukla şiddet; fiziksel, psikolojik ve ekonomik olarak görülmektedir.

Karı-kocanın karşılıklı olarak, can acıtıcı, sağlığını bozucu, vücut bütünlüğüne zarar verici veya ölümüne sebebiyet verici hareketleri fiziksel şiddet olarak nitelendirilir.⁴¹ Genel olarak fiziksel şiddet; sarsma, hırpalama, iteleme, tekmeleme, tokat atma, vurma, dövme şeklinde kendini gösterir.

Sevgi ve merhamete dayalı hüsn-i muâmele esası üzerine kurulması gereken eşler arasındaki münasebeti tehdit eden sebeplerin başında şiddet gelir. Bu nedenle İslâm dini şiddetten uzak bir şekilde eşlerin birbirleriyle iyi geçinmelerini öğütler. Nitekim Kur'ân'da kadınlarla iyi geçinilmesi⁴² emredilmiştir. Hz. Peygamber de bir hadisinde “*Sizden biriniz*

³⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

³⁸ Feyizli, “Kur'ân'da Aile Hukuku”, 48.

³⁹ Seyyid Sâbık, *Fikhü's-sünne* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985), 2/154; Feyizli, “Kur'ân'da Aile Hukuku”, 48-49.

⁴⁰ Seyyid Sâbık, *Fikhü's-sünne*, 2/153-154.

⁴¹ Şevket Topal - Yunus Emre Küçük, “Aile İçi Şiddet ve İslam Hukukundaki Önleyici Tedbirler”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2012), 14-15; Ali Bayer, “Medya ve Aile İçi Şiddet”, *2. Ulusal Aile Sempozyumu, Medya Aile ve Din* (Adana: Yuva-Kur Yayınları, 2016),119.

⁴² en-Nisâ 4/19.

*karısını köleyi döver gibi dövmeye kalkışıyor. Belki de o akşam onunla aynı yatakta yatacaktır.”*⁴³ buyurarak şiddet uygulamanın düşüncesiz ve kötü bir tutum olduğuna işaret etmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in eşlerine kötü davrandığı veya herhangi bir kadına şiddet uyguladığı görülmemiştir.

Hakaret, bağırma, küçük düşürme, baskı altına alma, fiziksel özellikleriyle alay etme, onur kırıcı davranışlarda bulunma, ihmal etme, yok sayma vb. şeklinde gerçekleşen psikolojik şiddet, eşleri fiziksel şiddet gibi bedeni zarara uğratmamış olsa da insan onurunu kırıcı ve aşağılayıcı nitelikte olduğundan psikolojik ve ruhsal açıdan büyük tahribata sebep olabilmekte ve tarafları birbirlerine katlanamayacak dereceye getirebilmektedir.

Ekonomik şiddet kapsamında ele alınan nafaka temin etmeme⁴⁴ aile içinde özellikle kadının mağdur edilmesi, hakkının verilmemesi anlamına gelir. İslâm hukukunda erkek nafaka ödemekle sorumlu tutulmuş; erkeğin hanımı, çocukları, ebeveynleri ve akrabaları için yiyecek, içecek; yazlık ve kışlık olmak üzere giyecek; tedavi, barınma gibi temel ihtiyaçları temin etmesi ve onlara hizmet için yaptığı harcamalar⁴⁵ olarak belirlenmiştir. Erkeğin hanımına ve çocuklarına olan bu sorumluluğunu yerine getirmemesi ekonomik şiddet kapsamında düşünüldüğünde aileyi maddi geçimsizliğe ve ayrılığa götürmesi muhtemeldir.

3.3. Sadakatsizlik ve Aldatma

Aile kurumunun idamesinde eşlerin birbirlerine sadakatinin çok önemli bir yeri vardır. Nitekim sadakatli olma müminlerin en belirgin ve önemli özellikleri arasında olup eşler tarafından korunması gereken dinî ve ahlâkî bir kuraldır.⁴⁶ Eşlerin üçüncü şahıslarla cinsel münasebet kurması sadakatsizliğin ve aldatmanın en bildik tezahürlerindedir. Bu nedenle sadakatsizlik ve aldatma deyince çoğunlukla akla zina gelir.⁴⁷ “*Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.*”⁴⁸ ayet-i kerîmesi de bu türden davranışların çirkin olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca zinanın yasaklanmasıyla yetinilmemiş zinaya götüren tutum ve davranışlar da yasaklanmıştır.⁴⁹ Hz. Peygamber de zinanın çeşitli boyutlarını bildirerek

⁴³ İbn Mâce, “Nikâh”, 51.

⁴⁴ Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 218.

⁴⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'lmuhtar ale'd Dürri'l-muhtar: Şerhi- Tenvîri'l-ebâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcut-Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 5/278; Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282; Mehmet Dirik, “İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 25 (2015), 136.

⁴⁶ Abdullah Çolak, “İslâm'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, *İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Şubat 2017), 124.

⁴⁷ Halil İbrahim Acar, “Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)”, *Turkish Studies International Periodical for the languages, literature and History of Turkish or Turkic*, 12/29 (Ankara 2017), 5-6.

⁴⁸ el-İsrâ 17/32.

⁴⁹ Nûr 24/30-31.

bunun kötü bir yol olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁰ Ayet ve hadislerde zina fiili ve zinaya götüren her davranışın yasaklanma nedeni öncelikle neslin korunması olmakla birlikte evlilik birliğini temelinden sarsan kötü davranışların önüne geçmektir. Bu sebeple zina fiilinin işlenmesi halinde hem dünyevî hem de uhrevî müeyyide öngörülmüştür.

Sadakatsizlik, eşi bir başkasıyla aldatma ve zinayı içine alan bir kavram olarak düşünülebildiği gibi eşler arasında sırları ifşa etme, yalan konuşma, gerçeği saklama, gizli işler yapma, dürüst davranmama gibi hususları da kapsar. Örneğin kadının eşinden habersiz bir şekilde onun istemediği biriyle görüşmesi, aile sırlarını ifşa etmesi ve hamileliğini eşine bildirmeden sonlandırması gibi tutum ve davranışlar eşe sadakatsizlik olarak değerlendirilebilir.⁵¹ Ayrıca günümüz sosyal medya araçlarıyla hızlıca sağlanan iletişimin kolaylığı ve faydalarının yanı sıra aile kurumunu sarsan bir zarardan söz etmek mümkündür. Nitekim diğer insanlarla duygusal yakın ilişki kurma, uygunsuz içerikli paylaşımlarda bulunma, mesajlaşma ve aramalarda bulunma yaygınlığını artırabilmektedir. Bu durumda eşlerin üçüncü şahıslarla kurdukları zinaya varmayan ilişkileri de bir çeşit sadakatsizlik sayılabilir. Sözü edilen bu tutum ve davranışların aile ilişkilerini sarsan, evlilik birliğini yıkan nedenler arasında olduğunu söylemek mümkündür.

3.4. Aile İçinde Sulh Sağlayamama

Karı-koca arasında herhangi bir konuda uyuşmazlık ve geçimsizlik vuku bulduğunda ilk dikkat edilecek husus, eşlerin mahremiyetini dışarıya taşımayıp meseleyi aralarında çözmek olmalıdır. Aile içindeki sorunları eşlerin kendi aralarında çözmeye, dışarıya taşımamaya çalışmaları tıpkı aile mahremiyetini örten elbiseye benzemektedir. Zira Kur'an "...Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz..."⁵² şeklindeki ifadeyle kadın ve erkeği evliliklerinde eksik yönlerini tamamlayan, ayıplarını örten, günahlardan koruyan birer elbiseye benzetmektedir.⁵³

Eşler arasında meydana gelen ya da gelebilecek problemler dışarıya aktarıldığında sorun bir o kadar büyük ve çözülme şansı azalır. Aile içinde taraflardan birinin nüfûzu halinde kendilerine ayetlerle bazı çözüm önerileri sunulmuş, öncelikle eşlerin aralarında uzlaşmaları tavsiye edilmiştir.⁵⁴

Eşler arasında şiddetli geçimsizlik meydana geldiğinde ise ilgili ayette aile içinden ehil kimselerin sorunu çözmeleri tavsiye edilmiştir.⁵⁵ Nitekim evlilik birliğini sarsan problemlerin ilk aşamada yabancılarla paylaşılması ailenin birliğine zarar verebilir. Bu

⁵⁰ "...Gözlerin zinası (mahremi olmayan kadına şehvetle) bakmaktır. Dilin zinası konuşmaktır. Nefis temenni eder ve iştah duyar. Cinsel organ ise bu uzuvların hepsinin arzularını ya gerçekleştirir yahut bunları bırakarak yalanlar." Buhârî, "İsti'zan", 12; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 42.

⁵¹ Acar, "Ailede Sadakat ve Güven", 7.

⁵² el-Bakara 2/187.

⁵³ Acar, "Ailede Sadakat ve Güven", 12-13.

⁵⁴ en-Nisâ 4/34, 128.

⁵⁵ en-Nisâ 4/35.

sebeple aile büyüklerinin eşlerin arasını ıslah için vazifelendirilmesinin önemi büyüktür. Zira aile içi anlaşmazlıklarda sulh sağlanamaması boşanmalara sebebiyet vermektedir.

3.5. Cinsel Münasebetten Menetme

İnsanın yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının yanında cinsellik de fitratının bir gereğidir. Bununla beraber cinsellik, insan neslinin devamını sağlaması açısından da önemlidir. Soyun meşru yollarla idamesi evlilikle mümkündür. Evlilikte cinsel talepleri karşılama eşler arasında sevgi ve birlikteliğin güçlenmesini sağlar. Nitekim Kur'ân'da: *"Kadınlar sizin tarlanızdır; tarlanıza nasıl isterseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için de önceden hazırlık yapın..."*⁵⁶ buyurulmaktadır. Buna göre eşler, birbirinden meşru şekilde cinsel birliktelik talebinde bulunabilir. İslâm hukukunda eşlerden her biri bu görevi yerine getirmek mecburiyetindedir. Ayette eşlerin birbirlerini örten elbiseye benzetilmesi⁵⁷ bu anlamda birbirlerini fizyolojik ve psikolojik açıdan tamamlamaları ve mutlu olmaları, karşı cinse olan ihtiyacı açıklamaktadır.⁵⁸ Hz. Peygamber, kadının meşru bir sebep olmaksızın erkeğin talebini reddetmesi halinde *"Allah'ın gazabına ve meleklerin lanetine sebep olacağını"*⁵⁹ ifade etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in: *"Kadınlarınıza arkadan (anüsten) yaklaşmayınız. Allah hanımıyla arkadan ilişkide bulunan kimsenin yüzüne bakmaz."*⁶⁰ şeklinde ikazı erkeğin, hanımına cinsel organı dışındaki yollardan yaklaşmasını yasaklamıştır. Yine naslarda erkeğin, adet dönemlerinde hanımıyla cinsel münasebetten kaçınılması istenmiştir.⁶¹ Kadının, kocasının bu yasaklara uymaması halinde talebini geri çevirmesi, buna rağmen erkeğin ısrarı, cinsel şiddet olarak kabul edilmektedir. Ayrıca erkeğin maruf ölçüler sınırlarının dışına çıkarak hanımına zihâr yapması ve hüлле yoluna başvurması, adalete riayeti gözetmeksizin birden çok evlilik yapması da bazı araştırmacılar tarafından aile içi cinsel şiddet olarak değerlendirilmiştir.⁶²

Cinsel birleşmenin sağlanamaması kadın ve erkekte kaynaklanan bazı hastalık ve kusurlar sebebiyle de olabilmektedir. Erkeklerde bulunan kusurlar; erkeklik uzvunun kesik olması, husyelerinin bulunmaması, cinsel ihtiyacı karşılamayacak kadar yaşlı veya hasta olması⁶³ sayılırken kadında bulunan özürler; kadınlık uzvunun bir et veya kemik parçasıyla kapalı olması, ur bulunması, yağ tabakasının oluşması, birleşmeye imkân vermeyen

⁵⁶ el-Bakara 2/223.

⁵⁷ el-Bakara 2/187.

⁵⁸ Salim Öğüt, "Cimâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/2.

⁵⁹ Buhârî, "Nikâh", 85.

⁶⁰ Tirmizî, "Radâ", 12.

⁶¹ "Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir hâldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın..." el-Bakara 2/222.

⁶² Muharrem Midilli, "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddetin Fetvalara Yansıyan Suretleri ve Müftülerin Lazım Gördüğü Müeyyideler", *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 38 (Ekim 2021), 142-144.

⁶³ İbn Rüşd, Ebü'l-Velfid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Abdülmecid Tu'me Halebi (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997), 3/88-89; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1418/1997), 9/7046.

yırtılmanın mevcut olması, birleşme sırasında vuku bulan tiksindirici koku⁶⁴ şeklindedir. Bunların dışında eşlerin her ikisinde; cinnet, cüzam, alaca hastalığı, büyük-küçük abdesti tutamama, bâsur, nâsur, eşlerden birinin hüsnâ-i gayri müşkil olması gibi müşterek kusur ve hastalık bulunabilir.⁶⁵ Bütün bu tutum ve davranışlar ya da kusur veya hastalıklar, duruma göre ayrılığa yol açabilmektedir.

3.6. Meskenden Ayrılıp Başka Yerde Oturma/Terk

Fıkıhta mesken, ailenin devamlı oturmak amacıyla yerleştiği yerdir.⁶⁶ Ayrıca mesken nafaka yükümlülüğü arasında olup eş, çocuklar ve belirli akrabalara karşı temin edilen yerdir.⁶⁷ Erkeğin eşine mesken temin etmesi zorunludur. Kur'ân'da "O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun..."⁶⁸ ifadesiyle bir bakıma mesken hakkına işaret edilmektedir. Bu bağlamda mesken ailenin devamlılığını sağlayan mekân olarak değerlendirildiğinde erkek ya da kadının evini terk etmesi, nereye gittiğinin bilinmemesi, bilindiği halde dönmek istememesi, gittiği yerin aile ahlâkına ters düşmesi, evden ayrıldıktan sonra aradan uzun zaman geçmesi gibi durumlar da eşler arasında geçimsizliğe sebep olabilmektedir.⁶⁹

3.7. Başkalarının Olumsuz Müdahalesi

Yeni evlenen çiftlere, aile kurulurken ve süreç içinde ebeveynleri tarafından genellikle bazı müdahalelerde bulunulur. Sözelimi maddi açıdan destek olma, tecrübeleri paylaşma, evlilik içinde meydana gelebilecek sorunların çözümünde katkı sağlama gibi hususlar bu kapsamda düşünülebilir. Bu müdahale sırasında iyi niyet gözetilmiş olsa dahi her zaman olumlu sonuçlar vermez ve evlilik içinde istenmeyen problemlere yol açabilir.

Toplumda olumsuz ebeveyn ilişkileri çoğunlukla gelin-kayınvalide geçimsizlikleri olarak baş gösterir. Bu bağlamda az da olsa damat-kayınvalide yahut kayınpeder anlaşmazlıkları da söz konusu olabilmektedir.

Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada karı ve kocanın, kayınvalideleri tarafından uğradıkları müdahaleler; ekonomik durum, çocuk yetiştirme, eve alınan eşya, misafir ağırlama, alışveriş, tasarruf, uyuma, yemek yapma, ev temizliği, eşler arasında mahremiyet, elektrik ve su tüketimi, eğlenme, dışarı çıkma, gezme, karı-kocanın birbirlerine muâmeleleri, erkeğin evde fazla zaman geçirmesi, erkeğin ev işlerinde hanımına yardımcı olmaması, evini ve hanımını koruyup kollama gibi konuları kapsamaktadır.⁷⁰ Bu tutum ve

⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/88-89; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7046.

⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/88-89; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7046.

⁶⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "Mesken", 367.

⁶⁷ Hamdi Döndüren, "Mesken", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/316.

⁶⁸ et-Talâk 65/6.

⁶⁹ İslam Demirci, "İslâm Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, 58/3 (2022), 1082-1083.

⁷⁰ Zahir Kızmaz - Semra Altuğ, "Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi",

davranışlar aile içinde ciddi tartışmalara ve sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Ebeveynin dışarıdan yönlendirmeye çalışması, baskıcı tutumları eşlerden birini dahi rahatsız etse bu durum diğer eşe yansıtılarak problemler oluşabilmektedir. Çünkü erkek ya da kadın tartışma sırasında aile büyüğünü savunup diğer eşin ebeveynleriyle ilişkisini koparmak ister ve görmezden gelmeye çalışabilir. Dolayısıyla dışarıdan yapılan müdahaleler genellikle problemleri de beraberinde getirip işin içinden çıkılmaz hale getirerek aile birliğini olumsuz etkileyebilmektedir.

3.8. İletişim Araçlarının Olumsuz Kullanımı ve Mahremiyetin İfşası

Fıkıh istilahında mahremiyet, “kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akrabayı”⁷¹ ifade etmek için kullanılır. Bununla birlikte mahrem kelimesi, “Şâri’in, insanın özel hayatı ile ilgili hususlarda, başkaları ile kuracağı ilişkiler hakkında taraflara yüklediği hak ve sorumluluk alanları”⁷² şeklinde de tanımlanmıştır.

“İslâmî terminolojide kullanılan mahremiyet, “özel hayat ve özel hayatın gizliliği” kavramında yer alan “dokunulmazlık” ve “gizlilik” unsurlarını içermektedir.⁷³ Ayrıca “insan vücudu için, özellikle cinsel arzulara konu olması açısından kullanıldığında, cinsel dokunulmazlık” anlamına gelir. Buna göre mahremiyet: “İnsan vücudundan bakılması, dokunulması ve hakkında konuşulması haram olan bölgeleriyle ilgili dokunulmazlık halidir.”⁷⁴

İslâm’da mahremiyetin korunması hem insanın hem toplumun temel haklarındanır. Aynı zamanda aileyi korumanın da en sağlam yolunun aile mahremiyetinin korunması olduğunu söylemek mümkündür. Zira Kur’ân’da aile içinde mahremiyet sınırlarının korunması için uyarılarda bulunularak şöyle buyrulmuştur: “*Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahate çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bunlar dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan, birbirinizle iç içe olduğunuz kimselerdir...*”⁷⁵ Yine aile mahremiyetiyle alakalı olması

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/2 (Aralık 2019), 543-545.

⁷¹ Abdullah Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016) 1/33.

⁷² Ahmet Ekşi, “İslam Hukuku Bakımından Tedavi Sürecinde Hasta Mahremiyetinin İhlali”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016) 1/149.

⁷³ Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, 1/33.

⁷⁴ Kemal Yıldız, *Fıkıh Aydınlığında İbadet ve Hayat* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 371.

⁷⁵ Nûr 24/58.

bakımından bir başkasının evine girmek için izin alınması gerektiği diğer ayetlerde⁷⁶ belirtilmiştir.

Günümüz modern dünyasında iletişimi kolaylaştıran sosyal medya araçları gündelik yaşantının merkezi haline gelmiş gözükmemekte ve bu durum kullanıcılara karşılıklı hakları koruma noktasında çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Nitekim Kur'ân'da da bu türden sorumluluklara işaret edilmiştir.⁷⁷ Ne yazık ki sosyal medyada beden, mesken, bilgi, mahremiyetinin ifşası, teccüssüs ve gyibet gibi kötü davranışlar ve tutumlar yayılmaktadır.⁷⁸

Eşlerin ya da aile bireylerinin başkalarıyla paylaştığı ve diğer şahısların bilmesinden rahatsız olmadıkları bilgileri, ortak alanda yaymaları sorun teşkil etmezken yalnızca aile üyelerine ait paylaşımların bulunduğu, özel alanın dışına çıkmaması gereken bilgilerin dışarıya sızdırılması ise yasaklanmıştır.⁷⁹ Nitekim İslâm'da aile içindeki münasebetleri başkalarıyla paylaşanlar, insanların en kötülere şeklinde nitelendirilmiştir. Aile sırlarının ifşası aynı zamanda kişi haklarının ihlal edilmesi demektir. Zira insanın şeref ve haysiyetinin korunması hakkı, temel haklarından ve zaruri maslahatlardandır.⁸⁰ Aileyi idame ettirmek için eşlerin genel bir mahremiyet tutumunun olması önemlidir. Bu nedenle aile içinde kalması gereken özel bilgilerin çeşitli yollarla dışarıya aktarımı aile mahremiyetini ihlal etmektir. İslâm, bu durumun önüne geçmek için bazı ahlâkî ilkeler getirmiştir. Buna göre aile içinde mahrem konuların araştırılmasını ve izinsiz olarak ifşasını, bedeninin ya da meskenin gösterilmemesi gereken yerlerinin gösterilmesini yasaklamıştır.⁸¹ Nitekim sosyal medya hesaplarında fotoğraf paylaşımları ve gönderilere yapılan yorumlarla bir taraftan aile mahremiyeti ihlal edilirken diğer taraftan su-i zanlara ve haksız ithamlara sebep olabilmektedir. Bunların yanı sıra sosyal medya hesaplarından üçüncü şahıslarla yakın ilişkiler kurulması da evlilik birliğini sarsan nedenler arasında yer almaktadır.

Hz. Peygamber, aile mahremiyetinin korunmasının önemine dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki kıyamet gününde Allah indinde mevkii en kötü olacak insanlardan biri,*

⁷⁶ Bk. Nûr 24/27-28.

⁷⁷ “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren meleklere vardır.*” et-Tahrîm 66/6.

⁷⁸ Nilüfer Sena Çalık, “Beden, Mesken ve Bilgi Mahremiyeti Açısından Sosyal Medyadaki Tasarrufların Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Academic Research Review*, 3/1 (Haziran 2018), 26-27.

⁷⁹ Yusuf Şen, “İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlâli ve Boşanmalara Etkisi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 2/256; Sevdegül Çekiç, *İslam Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 135.

⁸⁰ Şen, “İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlâli ve Boşanmalara Etkisi”, 2/255.

⁸¹ Şen, “İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlâli ve Boşanmalara Etkisi”, 2/266.

*karısı ile haşr neşir olup da sonra onun sırrını yayandır.*⁸² Bu bağlamda eşlerin birbirlerinin mahremiyetini ifşa etmesi aile içi ilişkilerin bozulmasına yol açabilmektedir.

Aile içinde problemlerin meydana gelmesi kaçınılmaz bir durumdur. Evlilikte isteyerek ya da irade dışında büyük küçük birtakım sorunlar meydana gelebilir. Bu problemler karşısında öncelikle eşin kendisi hedef alınmamalı, ona karşı saf ve temiz duygular beslenmelidir. “*Hanımlarınıza karşı iyi davranın*”⁸³ ayeti bir yönüyle bu hususa dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber de bu konuya işaret etmiştir: “*İman açısından müminlerin en mükemmeli ahlâki en güzel olanı ve eşine iyi davranandır.*”⁸⁴ Eşlerin sorunların çözümünde yaklaşımları iyilikle onarmak olmalıdır. Çünkü iyilikler kötülükleri giderip uzaklaştırır. Eşlerin de kötülük karşısında iyi tutumları birbirlerine saygınlıklarını artırır, gönül bağı güçlendirir, dünya ve ahiret mutluluğu sağlar. Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kırgınlıkları ve küskünlükleri beraberinde getirir. Böyle kırgınlıklarla karşılaşılması için iyiliği tercih etmek ve eşe iyi davranmak kişinin kendisine yönelik bir erdemdir.

Yukarıda bahsi geçen aile birliğini sarsan ve eşler arasında geçimsizliklere sebep olan bu tutum ve davranışlar aile birliğinin idamesini sağlamaya imkân tanımıyorsa artık tarafların ayrılması gerekmektedir. Zira hala bir arada bulunmaları bir zulüm ve zarara kapı aralayabilmektedir. Nitekim boşanma gerçekleşmemiş ailelerin çoğunda mutsuzluk, huzursuzluk, uyuşmazlık, anlaşmazlık ve geçimsizlik had safhada olabilmektedir. Böyle bir ortamda büyümeye çalışan çocuklar ruhen ve bedenen sağlıklı olamayabilir. Aile fertlerinin sürekli geçimsizlik hali sağlıklı bir evlilik ortamı oluşturamayacağından İslâm’da boşanmaya müsaade edilmiştir.

4. Şikâkın Hukuki Sonuçları

Eşlerin birbirine muhalefet etmesiyle iki parçaya ayrılmaları, zıtlaşmaya gitmeleri, artık çekilemez bir hâl alıp birbirleriyle uzlaşma sağlamalarının mümkün olmaması, yuvanın dağılması gibi durumlar ailenin kurtuluş yollarını aramayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla eşler arasında “hüsn-i zindegâne/güzel geçim” ve uyumun bulunmaması veya “adem-i hüsn-i muâşeret” durumları olarak ifade edilen şiddetli geçimsizliğin⁸⁵ baş göstermesi halinde tarafların problemi kendi aralarında çözememesi neticesinde, hakem heyetine başvurularak anlaşmazlıkların, aile meclisine taşınması boşanmaya varmadan önceki “aile içi anlaşma yollarına başvurma ve boşanma öncesi sulh prosedürü” ile ilgili tedbirlerdendir.⁸⁶

⁸² Müslim, “Nikâh”, 29.

⁸³ en-Nisâ 4/19.

⁸⁴ Tirmizî, “Radâ”, 11.

⁸⁵ Saim Savaş, “Fetva ve Şeriyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), 2/530; Mehmet Yetişgin - Toroshan Özdamar, “XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devletinde Aile Kurumu: Besni Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1 (2016), 231.

⁸⁶ Musa Carullah, *Kur’ân-ı Kerîm Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hâtûn*, haz. Mehmet Görmez (Ankara:

Aile birliğini tek taraflı olarak bozmaya yönelik olan nüşûz için tavsiye edilen öğüt verme, yatakları ayırma, dövme ve talâk gibi çözüm yolları karşılıklı anlaşmazlığı ifade eden şikâk için de söz konusudur. Ayrıca sulh ve hakeme başvurma da diğer çözüm yolları olarak sunulmuştur.⁸⁷ Bu durumda iki netice kaçınılmaz olur; ya şikâka sebep olacak unsurlar kaldırılarak evlilik birliği sağlanır ya da bu mümkün olmazsa evlilik sonlandırılır.

Kur'ân'da şikâk durumunda tavsiye edilen hakem yöntemine başvurma ve tarafların aile büyüklerinden yardım alınarak sorunları çözmeye yoluna gidilmesidir.

4.1. Hakeme Başvurma

حکم/hakeme fiili sözlükte “düzeltmek amacıyla bir şeyi engellemek veya bir şeyin bozulmasına engel olmak”⁸⁸ demektir. Diğer taraftan örfte ve hukuk dilinde, aralarındaki uyuşmazlığı çözmesi için tarafların kendi rızasıyla başvurdukları şahıs veya mercii ifade eder. Buna *tahkîm* veya *muhakkem* adı da verilir.⁸⁹ Tahkim terim olarak, “tarafların rızasıyla hususi hâkim tayin olunan kimse”⁹⁰ ve “iki şahıs arasındaki tartışma ve husumeti gidermek için kendi rızaları ile veya hâkim tarafından hakem tayin etme”⁹¹ durumunu ifade eder.

Nisâ suresinin 35. ayetinde eşlerin arasında zuhur eden şikâkın çözümü için konunun, akrabalarından seçilen hakemlere taşınması şu şekilde tavsiye edilmiştir: “...Erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin...”

Kurtubî'ye (671/1273) göre hakemlerin karı-kocanın arasındaki geçimsizliği anlamak için başvurdukları yöntem şu şekilde cereyan eder:

“Kocanın akrabalarından olan hakem, kocayla baş başa kalıp konuşur: Bana kalbinde olanı bildir. Sen bu kadını seviyor musun, sevmiyor musun? Bunu cevapla ki maksadını bileyim. Eşer koca, “bu kadına benim ihtiyacım yoktur, sen bana ondan alabildiğini al ve beni ondan ayır derse bu durumda geçimsizliğin erkekten kaynaklandığı anlaşılmış olur. Şayet “ben onu seviyorum, malımdan ona istediğini al ve beni ondan ayırma” derse geçimsizliğin erkek tarafından olmadığı anlaşılır. Kadın tarafından gönderilen hakem de kadınla baş başa konuşup aynı soruları sorduğunda kadın, “beni ondan ayır, malımdan ne istiyorsa ona ver” derse geçimsizliğin kadından olduğu anlaşılır ya da “bizi birbirimizden ayırma. Fakat onu nafakamı arttırmaya,

Kitâbiyât, 1999), 89-90; Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kânûni'l-Ahvâlî'sh-Şahsiyye: ez-Zevâc ve İhlâluhu*, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1417/1997), 1/215; Hamza Aktan, “Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dinî Araştırmalar*, 5 (Aralık 2002), 5/11-12; İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 44.

⁸⁷ Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, 337-338.

⁸⁸ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, 248.

⁸⁹ Ahmet Akgündüz, “Hakem”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/171.

⁹⁰ Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Sâid Bekdâş, (Medine: Darü's-Sirâc, 1440/2019), 5/102.

⁹¹ İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî, *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd- dakâik ve minhâtu'l-hâlik ve tekmeletu't-târî*, (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.), 7/24.

bana iyi davranmaya teşvik et” derse geçimsizliğin kadın tarafından olmadığı anlaşılır. Buna göre hakemler öncelikle, geçimsizliğin kaynaklandığını düşündükleri tarafa öğüt verir, kötü davranışta bulunmaması için uyarır.”⁹²

Tayin edilen hakemlerde, hâkimde aranan Müslümanlık, eda ehliyeti, adâlet, hakemlik yapabilecek beden ve ruh sağlığına sahip olma ve konu ile ilgili hukuki bilgiye sahip olma şartları aranır.⁹³ Bu genel niteliklerin yanı sıra eşler arasında hakemlik söz konusu olduğunda hakemlerin aileden olması şart koşulmuştur. Ayetin hükmü gereği âlimlerin çoğunluğuna göre, hakemlerin öncelikle aileden olması şart olmakla birlikte bu mümkün olmadığında hakemlerin aile dışından olması da caizdir.⁹⁴ Nitekim hakemlerin aile büyüklerinden seçilmesinin hikmeti taraflar arasındaki sorunları çözmede yapıcı ve denetleyici rol üstlenmeleri, eşleri daha iyi tanımaları, karı-kocanın sınırlarını aile büyükleriyle daha kolay paylaşabilmeleridir.⁹⁵

Tahkîmin hâkim tarafından başlatılması hususunda ayetin, “hakem gönderin” emri Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlerin sahih görüşüne göre hâkimlere hitap etmektedir.⁹⁶

Hanefîlere göre eşler arasında şikâk ve nifâk gibi anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda tarafların hakeme başvurma hakkı bulunmaktadır.⁹⁷ Bu konuda Cessâs (v. 370/981) eşler anlaşmazlığa düşüp erkek hanımının nüşûzunu iddia ederken, kadın da kocasının zulmünü ve haklarında kusurlu davrandığını söylemesi halinde eşlerin sorunlarını araştırıp incelemesi için hakemlerin tayin edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁸

İmam Şâfiî'ye (v. 204/820) göre ayetteki “gönderin” emri vücûb ifade eder. O, ayette yer alan emir lafzının zahirini esas alarak karı-koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakem görevlendirmesini zorunlu kabul etmiştir. Hakem gönderme zamanı eşler arasında oluşan şikâk durumunda ve karşılıklı olarak evlilik hak ve hukukunu koruyamadıklarında

⁹² Kurtubî, *el-Câmî li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 5/181.

⁹³ İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fi şerhi Muvattâ'i Mâlik*, (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1428/2007), 7/637-638; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7061; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istilahatı Fikhîyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.), 2/365.

⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/140.

⁹⁵ Erdoğın, “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri”, 47.

⁹⁶ Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, nşr. Muhammed Ahmed Serrâc-Alî Cum'a Muhammed, (Kahire: y.y., 1427/2006), 9/4738; Şirbînî, Muhammed b. Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 3/319; Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tüci'bî el-Bâcî, *elMüntekâ şerhu Muvattâ*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1913) 4/113; İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muḥammed Abdullâh b. Ahmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemâ'îlî, *el-Kâfî* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 3/93.

⁹⁷ Kâsânî, Ebû Bekr Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertîbi'sşerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/614.

⁹⁸ Cessâs, Ebû Bekr Ahmet b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdik Kamhâvî (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1412/1992), 3/150-151.

durumun hâkime bildirilmesiyle başlar.⁹⁹ Hâkim, hakemi görevlendirmeden önce eşleri iki tarafın da güvenini kazanmış bir kişinin yanına yerleştirir. Bu kişi tarafların zulüm iddialarını, aralarındaki sorunun ne olduğunu anlamaya çalışır ve durumu tespit ettiğinde hâkime bildirir.¹⁰⁰

İmam Mâlik'e (v. 179/795) göre hakem gönderme zamanı kadının eşyle aralarında oluşan şiddetli geçimsizlik sebebiyle mahkemeye başvurup haklılığını kanıtlayamaması durumundadır.¹⁰¹ İbn Arabî (v. 543/1148) de karı-koca arasındaki uyuşmazlıklarda hakem tayinini şart koşar.¹⁰² Mâlikilere göre hakemlerin ailelerden olması gerekir. Ancak tarafların akrabası yoksa veya bu iş için ehil değilseler hâkim duruma göre yabancılardan tarafların birine ya da her ikisine hakem görevlendirir.¹⁰³

Hanbelîlere göre hakem gönderme zamanı eşlerin arasında düşmanlık ve isyanın oluşması ya da şikâktan endişe edildiği zamandır.¹⁰⁴ Hanbelîler, hakemlerin hâkim tarafından görevlendirileceğini söylerken, akrabadan olmasını ayetin emrine daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Zira akrabalar tarafların durumunu daha iyi bilir. Ancak hakemlerin dışarıdan olması da caizdir.¹⁰⁵

Mezheplerin bu görüşlerinin ortak noktası, hakem tayininin hâkimler tarafından yapılmasıdır. Diğer bir ortak nokta ise hakemlerin ehil kimseler bulunuyorsa tarafların ailelerinden tayin edilmesidir. Fakat hâkim, bu iş için yetkin kimse olmak koşuluyla yabancılardan da hakem görevlendirebilir. Her iki durumda hakemlerin vereceği kararlar bağlayıcıdır.¹⁰⁶

Son dönem İslâm hukukçuları da şikâk durumunda tahkîm usulüne başvurulması ve hâkimin toplumu temsilen eşlerin aralarını ıslah için aile yakınlarından hakem tayin ederek gerekli araştırma ve soruşturmayı yapması ve olayı çözüme kavuşturması gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰⁷

⁹⁹ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ûm=Mevsûatü'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed vd., (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1422/2001), 6/547.

¹⁰⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/319.

¹⁰¹ Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/114.

¹⁰² İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 1/537; Muhammed Ali Sâbûnî, *Revâiü'l-beyân tefsîru ayâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1440/2019), 1/392.

¹⁰³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/40.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/93; İbn Kudâme el-Mağdisî, Ebû Muḥammed Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemâ'îlî, *el-Muğni*, nşr. Abdullâh et-Türki-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, (Riyad: Alemü'lKütüb, 1417/1997), 8/167.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/93-94.

¹⁰⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fihîyye Kamusu*, 2/364.

¹⁰⁷ Sibâî, *el-Mer'e beyne'l-fikh ve'l-kânûn*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1395/1975), 124; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, 166-167.

Eşlerin arasında sulh sağlanamadığında hakemlerin tarafların evliliğini sonlandırmaya yetkili olup olmadığı hususunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda Hanefiler ile Mâlikîlerin ayrıştığı iki temel görüş vardır. Diğer mezhepler ise her iki taraf içinde görüş beyan etmişlerdir.

Buna göre Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) iki görüşünden birine göre eşler arasında geçimsizlik çıktığında veya birbirlerine zarar verme durumunda hakemler, eşlerin vekilleri olarak görev yaparak yalnızca aralarını ıslah etmekle yükümlü olup eşleri ayıramazlar.¹⁰⁸ Çünkü meseleyi mahkemeye taşımak ve kötü davranışından dönünceye kadar erkeğin te'dip edilmesine hükmetmek suretiyle boşamadan da bu zararın kadından uzaklaştırılması mümkündür.¹⁰⁹ Dolayısıyla hakemlerin kocanın izni olmadan boşama ve kadının rızası olmadan *hul'* (*muhâlea'*) yapma yetkilerinin olmadığı görüşünü benimsemişlerdir.¹¹⁰ İlgili ayetin şu kısmını da bu görüşlerine delil göstermişlerdir: “...*Düzeltekte isterse Allah aralarını uzlaştırır.*”¹¹¹ Burada hakemlerin eşlerin arasını uzlaştırmalarına işaret edilmekte olup ayırma söz konusu değildir. Dolayısıyla hakemlerin görevi eşlerin geçimsizliğine sebep olan konuları araştırıp durumu hâkime bildirmektir.¹¹² Bu delillerinin yanı sıra Hz. Ali'nin hakemlikle ilgili uygulamasına da dikkat çekerek şu rivayeti zikretmektedirler: “*Aralarında şiddetli geçimsizlik bulunan karı-koca aileleriyle birlikte Hz. Ali'ye başvurur, Hz. Ali eşlerin ailelerinden birer hakem seçtirir ve eşlerin her ikisinin hakemlerin vereceği karara rıza göstermeleri için onay alır.*” Hz. Ali'nin bu uygulaması hakemlerin vekil olduğuna delil gösterilmektedir.¹¹³ Aynı rivayette geçen Hz. Ali'nin erkeğe söylediği: “*Kadının razı olduğu şeye sen de razı olmadıkça buradan ayırlamazsın.*” sözü Ebû Hanîfe'nin kocanın vekil olduğu görüşüne delil olarak gösterilmiştir.¹¹⁴ Hanefilere göre vekiller, müvekkillerinin verdikleri yetkileri kadar tasarrufta bulunabilir. Bu bağlamda karı-kocanın arasını uzlaştırmakla görevli olan hakemler eşlerin rızasını almadan boşamaya hükmedemez, yalnızca ıslah etmekle görevlidir. Çünkü talâk yetkisi kocaya aittir. Eşler hakemlerin kararlarını uygulamada serbesttir. Ancak taraflar, hakemlere boşama yetkisi vermişse o halde hakemlerin kararına uymak durumundadır.¹¹⁵

Şâfiîlerin tercih edilen görüşüne göre hakemlerin görevi, eşler arasındaki meseleyi tespit etmek şayet güçleri yetiyorsa tarafların arasını ıslah etmektir.¹¹⁶ Hakemlerin yetkileri hususunda bir kısmı, hakemlerin boşamada yetkili olduklarını söylerken diğer bir kısmı

¹⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/140-141; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/320.

¹⁰⁹ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7060.

¹¹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'an*, 3/154-155; Şirbînî, *Muğnî'l- Muhtâc*, 3/319; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/322; Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Ahvalü's-şahsiyyetü fi şer'iatü'l-İslâmiyye meal işaratü ila megâbilitha fi's-şerâiu uhra* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, 1440/2018), 300.

¹¹¹ en-Nisâ 4/35.

¹¹² Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'an*, 3/154.

¹¹³ Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'an*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/320.

¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/182.

¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/182.

¹¹⁶ Şâfiî, *Kitâbü'l-Üm*, 6/547.

ayırmaya yetkili olmadıklarını belirtmiştir.¹¹⁷ İmam Şâfiî'den bu konuda iki görüş nakledilmektedir. Bir görüşüne göre hakemler hâkim konumundadır. Hâkimin hüküm verirken tarafların rızasına bakılmaksızın kararının geçerli olması gibi hakemlerin kararı da böyledir. Daha güçlü kabul edilen diğer görüşüne göre ise hakemler vekil konumundadır, Hanefî mezhebinde olduğu gibi hakemlerin eşleri boşama yetkisi yoktur. Yalnızca tarafların kendilerine verdikleri yetki kadar hüküm verebilirler.¹¹⁸

Hakemlere, eşlerin arasını ayırmak için geniş yetki veren ve maslahata göre şikâkın bir boşanma sebebi olabileceğini söyleyenler Mâlikîlerdir. Onlara göre hakemler, hâkim gibidir, eşleri birleştirme ve ayırmada karı-kocanın rızasını almalarına gerek yoktur. Hakemler davayı hükme bağlamaya yetkilidirler.¹¹⁹

İmam Mâlik'e göre hakemler ellerinden geldiğince eşlerin aralarını islah etmeye gayret ederler. Eğer sulh sağlayamaz ve ayrılmalarını uygun görürlerse hâkimin izni olmadan ve eşlerin vekâletlerini almadan onları ayırmaya yetkilidirler.¹²⁰ Delil olarak İmam Mâlik'in, Hz. Ali'den rivayet ettiği hakemler hakkındaki şu sözüdür: "Eşleri ayırma da birleştirme de onlara bırakılmıştır." İmam Mâlik, hakemleri hâkime benzetmiştir. Onun görüşüne göre hâkim, kadına zarar verildiği ortaya çıkarsa onu boşar. Nitekim ilgili ayette: "...Erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin..."¹²¹ şeklinde geçtiği üzere hakem ismi verilmiş, eşlerin rızasına itibar edilmemiştir.¹²² Bir diğer delilleri ise Hz. Osman'ın şu uygulamasıdır: *Akîl b. Ebi Talib ile eşi Fatıma binti Utbe arasında şikâk meydana gelir. Durumdan haberi olan Hz. Fatıma, durumu Hz. Osman'a bildirir. Bunun üzerine Hz. Osman, Akîl ailesinden Abdullah b. Abbas'ı, Fatıma ailesinden de Muaviye b. Ebi Süfyan'ı hakem olarak görevlendirmiştir. Hakemlere, "Birleştirmeyi uygun görürseniz birleştirin, ayırmayı uygun görürseniz ayırın."* demiştir. Buradan anlaşılacağı üzere hakemler kâdî (hâkim) hükmündedir. Mâlikîler hakemlerin tam yetkili oldukları hususunda fikir birliği içindedirler.¹²³ Buna göre hakemlerin kararları bağlayıcı olduğundan tarafların maslahatı gereği ya birleşmelerine ya da ayrılmalarına karar verebilirler.¹²⁴ Hakemler eşler arasında uzlaşma sağlayamayıp geçimsizliğin erkekten kaynaklandığına kanaat getirirlerse boşamaya hükmederler ve bu boşama bir bâin talâk hükmündedir. Şayet geçimsizliğin kadından kaynaklandığı anlaşılırsa muhâlea'ya hükmederler. Eğer geçimsizlik her iki taraftan kaynaklanıyorsa yani artık aralarında şikâk vuku bulmuşsa bu durumda mehrin bir kısmını kocaya vererek boşamaya

¹¹⁷ Şîrâzî, Ebû İshâk Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfiî*, (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 2/488.

¹¹⁸ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/319; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 2/488.

¹¹⁹ İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Bessâr Avvâd Marûf-Muhammed Alî el-Ezherî, (Beyrut: Dâru'lGarbî'l-İslâmî, 2020), 2/652; Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/113-114; Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/182; Sâbûnî, *Revâiü'l-beyân*, 1/392.

¹²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/140.

¹²¹ en-Nisâ 4/35.

¹²² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/141; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7061.

¹²³ Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/113.

¹²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/140.

hükmederler. Eğer hakemler kararlarında ittifak sağlayamazsa hâkim yeni bir hakem heyeti oluşturur.¹²⁵ Onlara göre açık bir zulüm ya da İslâm'ın genel prensiplerine aykırı bir durum söz konusu olmadıkça hâkimin hakemlerin kararlarını bozma yetkisi yoktur.¹²⁶

Hanbelî mezhebinde hakemlerin yetkisi hususunda iki görüş bulunmaktadır. Birincisine göre hakemler vekil konumundadır, eşlerin arasını ıslah etmekle görevlidir. Taraflar özel bir yetki vermediği takdirde ayıramazlar.¹²⁷ İkinci görüşe göre ise hakemler hâkim gibidir. Davaları hükme bağlamaya yetkili olduklarından öncelik, eşlerin aralarını ıslah etmeye çaba göstermektir. Bu sağlanamaz ve aralarını ayırmayı uygun görürlerse ne hâkimin izni ne de eşlerin vekâletine ihtiyaç olmaksızın eşlerin aralarını ayırabilirler.¹²⁸

Zahirîler de hakemlerin vekil konumunda olduğunu boşama yetkilerinin bulunmadığını söylemişlerdir.¹²⁹

Hakemlerin tefrîk yetkisi konusunda, fukahâ arasındaki fikir ayrılıklarını iki görüş etrafında toplamak mümkündür:

Birinci görüşe göre kocanın, ayırmaları için hakemlere vekâlet vermediği takdirde hakemler, eşleri boşama yetkisine sahip değildirler. İkinci görüşe göre ise hakemler karı-kocayı ayırmayı uygun görürlerse bu eşlerin aleyhine de olsa caizdir. Hâkimin hükmü hakemlerin kararının aksine olsa da yine de sonuç değişmez. Yine bu durumda eşlerin hakemlere vekâlet vermiş olmasına da bakılmaksızın hakemler eşleri ayırır, bu ayrılık bir bâin talâk hükmündedir.¹³⁰

Son dönem İslâm hukukçuları da hakemlerin, hâkim hükmünde olduğunu böylece sulh sağlanamadığında tefrîke yetkili olduklarını söylemektedirler. Buna göre hakemler öncelikli olarak eşler arasında uzlaşma sağlamalıdır. Eğer bu mümkün gözüküyorsa son çare olarak hakemler, eşlerin ayrılmasına hükmedebilmektedir.¹³¹ Onlara göre hakemlerin yetkilerinin artırılıp genişletilmesi gerektiği görüşü yaygındır. Bu görüşün yaygınlığının revaç bulmasında değişen yaşam koşulları ve sosyal şartların etkili olduğu söylenebilir.¹³²

¹²⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 362-363.

¹²⁶ Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Beirut: Dâru Sadır, 1905), 2/368.

¹²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/320.

¹²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/320.

¹²⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar fî şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihisâr*, thk. Muhammed Münir Dımaşkı, (Kahire: İdaretü'l-Tıbaati'l-Müniriyye, 1352), 10/87.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/182.

¹³¹ İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî İbn Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dârü't-Tûnisîyye, 1984), 5/46-47; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/48.

¹³² Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", 104; Ahmet Kaşdibi - Sinan Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Aralık 2022), 658.

Din İşleri Yüksek Kurulu da eşler arasındaki geçimsizlik durumunu boşama sebepleri arasında saymış ve hakemlerin bu durumdaki rolüne dikkat çekerek fetva vermiştir.¹³³

İslâm hukukunda “tahkîm” müessesesine ilk defa resmi olarak 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesinde hukuki bir işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.¹³⁴ Kararnâmenin Esbab-ı Mûcibe Layihasında bu müesseseye niçin yer verildiği delilleriyle birlikte açıklanmakta¹³⁵ ve “hakem heyeti”nin teşkil edildiği söylenmektedir.¹³⁶

1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnâmesinde tahkim müessesesi, “aile meclisi” adıyla şu şekilde yer almıştır:

“Zevceynin beyninde nizâ’ ve şikâk zuhur edip de tarafeyninden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeynin ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin edilecek kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclis-i tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tetkik ile beynlerini ıslaha çalışır. Kâbil olmadığı surette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea’ eyler. Hakemler ittîfak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzimeyi hâiz diğer bir heyet-i hakemiyye veya tarafeyne karâbeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat’î ve nâ-kâbil-i itirazdır.”¹³⁷

Kararnâmede yer alan ilgili madde, Mâlikî mezhebinin görüşü esas alınarak düzenlenmiştir. Buna göre aralarında şikâk meydana gelen tarafların durumunu düzeltmeleri için hâkime müracaat etmeleri halinde hakem tayin edilmesi ve bu hakemlerin eşlerin arasını öncelikle ıslah etmeye yönelmesi eğer bu sağlanamazsa aralarını tefrik etmeleri ve kararlarının bağlayıcı olduğu hususu belirtilmiştir.

Nisâ suresinin 35. ayetinde karı-koca arasında şikâk vuku bulduğunda, tarafların ailelerinden hakem tayin edilmesi ve bu hakemlerin şikâk sebeplerini araştırarak problemi tespit ettikten sonra ilk vazifelerinin, eşlerin arasını ıslah etmek olduğu bildirilmektedir. Çünkü sulh girişimi evlilik birliğinin idamesini sağlamaya yöneliktir. Ancak ailelerin eşlerin arasını ıslah etme gayreti sonuç vermeyip meselenin mahkemeye intikal etmesiyle tayin

¹³³ Bk. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 450-451.

¹³⁴ İbrahim Yılmaz, “İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/10 (Ankara 2017), 343; Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 194; Erdoğan, “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini”, 52.

¹³⁵ *Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi*, haz. Orhan Çeker, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 1999), 102-103; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 187-188.

¹³⁶ *Hukuk-i Aile Kararnâmesi*, haz. Çeker, 102.

¹³⁷ HAK, md. 130.

edilen hakemlerin de kararları eşlerin arasını ıslah etmeye yönelik değilse artık son çare olan boşamaya gidilmektedir.

4.2. Boşama

İslâm hukukunda evlilik birliği, talâk ve fesih olarak iki yolla sona ermektedir.¹³⁸ *Talâk* boşama ehliyetine haiz olan kocanın, tek taraflı iradesiyle hanımını belli lafızlar kullanarak, derhal ya da gelecek bir zamanda boşamasını ifade etmektedir.¹³⁹ *Fesih* ise evliliğin sözleşme anında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik ya da sakatlık nedeniyle bozulmasıdır.¹⁴⁰ *Talâk* yetkisi Kur'ân¹⁴¹ ve sünnette¹⁴² geçtiği üzere tek taraflı irade beyanı ile erkeğe aittir. Fakat erkeğin bu yetkisi mutlak olmayıp bazı koşullara bağlanmıştır. Şöyle ki; “İslâm hukukunda boşama tek şekilde olmadığı gibi bir anda olup biten ya da yaygın ifadesiyle erkeğin bir tek cümlesi ile gerçekleşen bir mesele de değildir. Her şeyden önce Kur'ân ve sünnetin özellikle meşru bir sebebe dayanmayan boşamayı teşvik etmemesi ve bu tasarrufun Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelenmesi, sorumluluk sahibi Müslümanın vicdanında ahlâkî bir müeyyide olarak yer etmiştir. Ancak bir şekilde boşanma şartları oluşmuşsa bunu gerçekleştirmek de bazı şartlara ve belli prosedüre bağlanmıştır.”¹⁴³ Boşamayı gerekli kılan şartlar farklılaşınca gerçekleşen boşamaya bağlanan hükmün de farklı olacağı açıktır. Nitekim “İslâm hukukçuları talâkı, dinî hükmü bakımından vacip, haram, mekruh ve mendup kısımlarına ayırmışlardır. Buna göre, bir kimse evlilik hukukunu ve evliliğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmekten aciz olursa boşanmak vacip olur. Boşanmak haram bir işleme, kadına zulüm ve şiddet, baskı ve adaletsizlik yapmaya yol açacaksa haram; sebepsiz ve haksız yere yapılırsa mekruh, kadının ahlâksızlık yapması veya kocasından nefret etmesi gibi sebeplerle evli kalmanın faydasız hale gelip evliliğin maksatlarının gerçekleşmemesi gibi durumlarda ise mendup olur.”¹⁴⁴

Erkeğin hanımını boşayabildiği zaruri durumlar şu şekildedir: Kadında tedavisi mümkün olmayan hastalıkların bulunması, kadının evlat sahibi olamaması, kocanın nâsize hanımının nafakasını karşılamak istemeyip onunla yaşamının kendisine ağır geldiğini iddia etmesi, devamlı eşinin hakaretlerine maruz kalıp aralarında çeşitli geçimsizlik ve anlaşmazlıkların vuku bulması, dinî vecibeleri yerine getirmemesi, kadının iffetsiz olması, aralarında süregelen kin ve husumetin bulunması gibi hususlarda evlilik birliğini sürdürmenin fayda sağlamayacağı anlaşıldığında erkek talâk hakkına sahiptir.¹⁴⁵

¹³⁸ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/6864.

¹³⁹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/348-349.

¹⁴⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/349.

¹⁴¹ el-Bakara, 2/230-232, 236-237; el-Ahzâb, 33/49; et-Talâk, 65/1; et-Tahrîm, 66/5.

¹⁴² Buhârî, “Talâk”, 1; İbn Mâce, “Talâk”, 1, 31.

¹⁴³ Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466; Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 63.

¹⁴⁴ Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 40 (Aralık 2022), 62.

¹⁴⁵ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7873-7874.

Kadın da kocasıyla aralarında nizâ', husumet, anlaşmazlık ve uyuşmazlığın meydana gelmesi neticesinde sevgi ve muhabbetin bitmesi, nefretin baş göstermesi gibi durumlarda boşanma talebinde (tefvîz-i talâk) bulunabilmektedir. Kadın bu talebine dayalı yetkiyi nikâh akdi esnasında isteyebileceği gibi evlilik içinde de erkek bu tasarrufunda bulunabilmektedir.¹⁴⁶ Kadın kocası tarafından zarar görmesi halinde bir bedel karşılığında anlaşarak (muhâlea') evliliğe son verebilir ya da kocasında bulunan tiksindirici ve tedavisi mümkün olmayan bir hastalık, kötü muâmele ve şiddetli geçimsizlik, kocanın kaybolması veya hapsedilmesi, nafaka temin etmemesi gibi durumlarda mahkemeye boşanma talebinde (tefrîk) bulunabilir.¹⁴⁷ Dolayısıyla aile içi sorunların çözülememesi ve artık evliliğin çekilemez hale gelmesi durumunda evliliği sona erdirmek için başvuru kocanın karısını boşama hakkı; kadının da kocasından hul' talep etme veya makul bir gerekçeyle mahkemeden tefrîk talep etme hakkı bulunmaktadır.¹⁴⁸ Eşlerden her biri bu üç yoldan birini kullanma hakkına sahip olurken talâk hakkı öncelikle erkeğe; muhâlea' ve tefrîk talep hakkı ise kadına verilmiştir.¹⁴⁹

Sonuç

Aile hukuku kapsamında şikâk kavramı, eşler arasında her ikisinden kaynaklanan geçimsizlik anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şikâkın, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlık halini ifade etmesinden dolayı ilgili kavrama "şiddetli geçimsizlik" anlamını vermek mümkündür. Aile birliğini temelden sarsan şikâk, çoğunlukla eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra baskı, şiddet, hakaret, ekonomik sıkıntılar, kötü muâmele, sadakatsizlik, aile içi mahremiyete ve sırlarına riayet etmeme, üçüncü şahısların olumsuz müdahalesi gibi etkenlerin de şikâka götüren başlıca sebepler olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar taraflar arasında çözüme kavuşturulamadığında evlilik birliğinin temelinden sarsılması ve bozulması kaçınılmazdır. Eşler arasında meydana gelen şikâk durumunda Kur'ân'ın ilk emri, tarafların arasını, ailelerinden hakem seçerek ıslah etmeye yöneliktir. Fakihler bu hususta fikir birliği içindedirler. Ancak fukahâ, eşler arasında sulh sağlanamadığında, hakemlerin ayırma yetkilerinin olup olmadığı hususunda ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaflar aslında iki noktada toplanabilir. Hanefîlerin benimsediği birinci görüşe göre hakemlerin karı-kocadan vekâlet almadan tarafların arasını tefrîk edemeyeceği yönündedir. Mâlikîlerin öncülük ettiği ikinci görüşe göre ise hakemlerin maslahata uygun olarak eşleri ayırmada geniş yetkisi vardır ve verilecek karara da taraflar uymak zorundadır. Şâfiî ve Hanbelîler ise bu görüşlerin her iki tarafında yer almaktadır. Mezhepler arasındaki bu görüş ayrılığının, mezheplerin hakemlere tanıdıkları hukuki statüyle alakalı olduğu

¹⁴⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 305.

¹⁴⁷ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 9/7009, 7042-7046.

¹⁴⁸ Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 334.

¹⁴⁹ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: İFAV, 2018), 74; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 267.

anlaşılmaktadır. Hukuk-i Aile Kararnâmesi de Mâlikîlerin görüşü doğrultusunda düzenlenmiş ve adlî boşamanın sınırları genişletilmiştir. Bu düzenlemenin şikâk meselelerinin çözümüne katkı sağladığı söylenebilir. Şikâkın diğer hukuki neticeleri arasında boşanma da söz konusudur. Buna göre erkek talâk yetkisini kullanarak; kadın ise tefvîz-i talâk, muhâlea' ve tefrîk gibi hukuki yollara başvurarak evliliği sonlandırma talebinde bulunabilir. Bu bağlamda eşler arasında süregelen geçimsizlik, aile birliğini temelden sarsacak duruma ulaştığında eşlerin ayrılmasının da bir çözüm yolu olduğu söylenebilir.

Kaynakça | References

- Acar, Halil İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466/471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Acar, Halil İbrahim. "Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)". *Turkish Studies International Periodical for the languages, literature and History of Turkish or Turcic* 12/29 (Ankara 2017), 1-17.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Akgündüz, Ahmet. "Hakem". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/171-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Aktan Hamza. "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü". *Dinî Araştırmalar* 5 (Aralık 2002), 5-16.
- Alper, Hülya. "Nifak ya da İmanda Çatışma (Kur'an-ı Kerim Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)". *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2014), 5-24.
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî el-Bâcî. *el-Müntekâ şerhu Muvattâ*. 7 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1913.
- Bayar, Mesut. "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 5 (Nisan 2011), 87-111.
- Bayer, Ali. "Medya ve Aile İçi Şiddet". 2. *Ulusal Aile Sempozyumu, Medya Aile ve Din*. Adana: Yuva-Kur Yayınları, 2016.
- Beyhâki, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî. *es-Sünenü'l-Kübra*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1442/2031.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhîyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *elCâmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dımeşk: Dâru Tavki'n-Necâd, 1422.
- Carullah, Musa. *Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hâtûn*. haz. Mehmet Görmez. Ankara: Kitâbiyât, 1999.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmet b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l Kur'an*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. 5 Cilt.

- Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992.
- Çalık, Nilüfer Sena. "Beden, Mesken ve Bilgi Mahremiyeti Açısından Sosyal Medyadaki Tasarrufların Fikhî Açısından Değerlendirilmesi". *Turkish Academic Research Review* 3/1 (Haziran 2018), 25/44.
- Çekiç, Sevdegül. *İslam Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çelik İbrahim. "Taaddî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çolak, Abdullah. "İslâm'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler". *İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Şubat 2017), 105-137.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed Dâmegânî. *Kâmûsü'l-Kur'ân=İslâhü'l-vücâh ve'n-nezâir fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. thk. Abdülazîz Seyyidülehl. Beyrut: Dârü'lilm li'l-Melayin, 4. Baskı 1983.
- Demirci, İslam. "İslâm Hukukunda Terk Nedeniyle Boşanmanın Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İncelenmesi". *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (2022), 1071-1094.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. Ankara: DİB Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Dirik, Mehmet. "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 135-159.
- Döndüren, Hamdi, "Mesken". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/316317. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebû Zehra. *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 3. Basım, 1377/1957.
- Ekşi, Ahmet. "İslam Hukuku Bakımından Tedavi Sürecinde Hasta Mahremiyetinin İhlali". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*. ed. Yavuz Ünal vd. 1/141-156. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.
- el-Mevsûatu'l-Fıkhîyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1414/1993.
- el-Mucemü'l-Vasît*, İbrâhim Mustafa vd. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Da'veti, t.y.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. Basım, 2019.
- Erdoğan, Suat. "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Kasım 2017), 45-57.
- Feyizli, Hasan Tahsin. "Kur'ân'da Aile Hukuku". *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 3 (Mayıs 2010), 40-59.
- Günay, Hacı Mehmet. "Nüşûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/303304. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn. *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: Şerhi- Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcut-Ali Muhammed Muavvaz. 10 Cilt. Beyrut: Darü'lKütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'lArabî.

- Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- İbnü'l-Arabî. *el-Mesâlik fi Şerhi Muvattâ'i Mâlik*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1428/2007.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr. *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l bârî bi-şerhi sahihi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hazm. *el-Muhallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihtisâr*. thk. Muhammed Münir Dimaşki. 11 Cilt. Kahire: İdaretü'l-Tıbaati'l-Müniriyye, 1352.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmamüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr. *Tefsîrû'l-Kur'ân'il Azîm*. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1416/1996.
- İbn Kudâme el-Mağdisî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâ'îlî. *el-Kâfi*. 4 Cilt. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Kudâme. *el-Muğnî*. nşr. Abdullâh et-Türkî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Alemü'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 cilt. b.y.: Darü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*. 18 cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi etTürâsi el-Arabî, 1417/1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrahîm b. Muhammed el-Misrî. *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dakâik ve minhatu'l-hâlik ve tekmeletu't-tûrî*. 8 Cilt. b.y.: Dârü'lKitâbi'l-İslâmî, 2. Basım. t.y.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. thk. Abdülmecid Tu'me Halebi. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997.
- İsfahânî, Râğb. Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğb elİsfahânî, *el-Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. 3. Basım. Dimeşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem-Dârü's-Şamiyye, 1423/2002.
- Kahraman, Abdullah. "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*. ed. Yavuz Ünal vd. 1/29-52. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.
- Kahraman, Abdullah. "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 27-74.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'üssanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Kaşdibi, Ahmet - Yılmaz, Sinan. "İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Aralık 2022), 641-668.
- Kızmaz, Zahir - Altuğ, Semra. "Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin

- Etkisi". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (Aralık 2019), 538-557.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014.
- Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî. *et-Tecrîd*. nşr. Muhammed Ahmed Serrâc-Alî Cum'a Muhammed. 12 Cilt. Kahire: y.y., 1427/2006.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî-Mahmud Hamid Osman. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1414/1994-1416/1996.
- Mâlik, *el-Muvatta'*. thk. Bessâr Avvâd Marûf-Muhammed Alî el-Ezherî. Beyrut: Dârü'l-Garbî'l-İslâmî, 2020.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr Mergînânî. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübeddî*. thk. Sâid Bekdâş. 7 Cilt. Medine: Darü's-Sirâc, 1440/2019.
- Midilli, Muharrem. "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddetin Fetvalara Yansıyan Suretleri ve Müftülerin Lazım Gördüğü Müeyyideler". *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi* 38 (Ekim 2021), 129-159.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1364.
- Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. *el-Ahvalü's-şahsiyyetü fi şer'îati'l-İslâmiyye meal işaratü ile megâbilitiha fi's-şerâiu uhra*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, 1440/2018.
- Muhammed Revvas Kal'aci – Hâmid Sâdik Kunevbî. *Mu'cemu'l-Lügati'l-Fukahâ*. Beyrut-Lübnan: Dârü'n-Nefâis, 1405/1985.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u'ssahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabiyye, t.y.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi*. haz. Orhan Çeker. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 1999.
- Öğüt, Salim. "Cimâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/2-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sâbûnî, Abdurrahman Sâbûnî. *Medâ hürriyeti'z-zevceyn fi't-talâk fi's-şeriatî'l-İslâmiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/ 1983.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâiü'l-beyân tefsîru ayâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1440/2019.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1905.
- Savaş, Saim. "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. 2. Cilt. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l- Eimme. *el-Mebsût*. nşr. Halîl Muhyiddîn el-

- Meyyis. Beyrut: y.y., 1414/1993.
- Sertâvî, Mahmûd Ali Sertâvî. *Şerhu Kanuni'l-ahvâli's-şahsiyye*. Amman: Dârü'lFikr, 1417/1997.
- Seyyid Sâbık. *Fikhü's-sümne*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 7. Basım, 1405/1985.
- Sibâî, Mustafa. *el-Mer'e beyne'l-fikh ve'l-kânûn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1395/1975.
- Sibâî, Mustafa. *Şerhu Kânûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye: ez-Zevâc ve İhlâluhu*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1417/1997.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî. *Kitâbü'l-Üm=Mevsûatü'lİmam eş-Şâfiî*. thk. Ali Muhammed vd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'lArabi, 1422/2001.
- Şen, Yusuf. "İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlâli ve Boşanmalara Etkisi". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*, ed. Yavuz Ünal vd. 2/249-268. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemaeddin İbrahim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî. *el-Mühezzebe fî Fikhilİmam eş-Şâfiî*. 2. Cilt b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Şîrbînî, Muhammed b. Hatîb eş-Şîrbînî. *Muğni'l- muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısrî et-Tahâvî. *Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerim*. thk. Sadettin Ünal. 2 Cilt. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1418/1998.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. İbrâhim Utve Avd. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, 1395/1975.
- Topal, Şevket – Küçük, Yunus Emre. "Aile İçi Şiddet ve İslam Hukukundaki Önleyici Tedbirler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2012), 11-41.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV, 2018.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, t.y.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu*. haz. Sıtkı Güllü. 5 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.
- Yetişgin, Mehmet – Özdamar, Toroshan. "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devletinde Aile Kurumu: Besni Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13/1 (2016), 219-240.
- Yıldız, Kemal. *Fıkıhın Aydınlığında İbadet ve Hayat*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Yılmaz, İbrahim. "Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma". Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Yılmaz, İbrahim. "İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 12/10 (Ankara 2017), 329-360.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî. *Me'âni'l- Ku'ân ve İ'râbüh*. nşr. Abdülcelîl Abduh Şelebî, 5 Cilt Beyrut: Âlemü'lKütüb, 1408/1988.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. 11 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1418/1997.